

draško ređep

DAVNI DANI BOSNE

**Povodom knjige Maka Dizdara
STARI BOSANSKI TEKSTOVI
(Svjetlost, 1969.)**

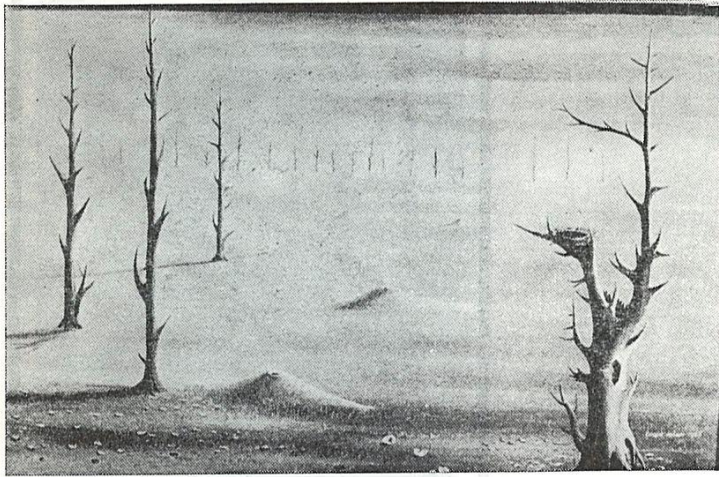
Ima antologija i hrestomatija koje, u kontekstu dejstvenog postojanja njihovih autora, dobivaju jednu novu cenu i jednu drukčiju boju. Ti autori i tim antologijskim, skupljačkim, selektivnim aktom nastoje da nedvosmisleno pokažu svoja trajna, bitna interesovanja. Kada su ti autori pesnici, onda, u mnogome, u karakteru i obimu njihovog izbora po srodnosti, njihovog opredeljenja, valja tragati za korenskim, suštinskim značenjem njihovih pesničkih svetova, za njihovim lektirama, za njihovim eventualnim uzorima, za njihovom radoznaalošću najzad. U našoj savremenoj poeziji jedna tako izrazita i uticajna ličnost, kakva je ličnost Vaske Pope, trima svojim antologijama — *Od zlata jabuka*, *Urmebesnik*, *Ponoćno sunce* — odlučno i efikasno je učinila dragocen kontekst čitavoj svojoj sublimisanoj, eliptičnoj, klasično svedenoj pesmi, a Miodrag Pavlović je upravo *Antologijom srpskog pesništva* i esejima koji su grupisani oko njenih autora, pokazao na koje struje srpskog pesništva valja pomišljati kada se vrši napor valorizacije njegove tako razuđene i specifično organizovane ličnosti. Mak Dizdar, autor *Kamenog spavača*, koji je bez sumnje, kao što smo to imali zadovoljstvo da napominjemo i pre četiri godine, prilikom pojave prvog izdanja, — zaslužio i bibliofilska i raskošno ilustrovanu ali isto tako i priručna, svima pod rukom iznađena i postavljena izdanja, objavio je nedavno *Stare bosanske tekstove* (Svjetlost, Sarajevo, 1969), jedan veoma ličan i naočit izbor starih zapisa i natpisa, testamenata i molitava, darovnica i povelja, epitafa i pisama, ugovora i svedočenja, slo-

va i epigrafa, potvrda i glosa, marginalija i epigrama, poruka i rodoslova, spomena i pesama, tragova pismenosti različitih vrsta. Taj i takav izbor valja promatrati pre svega u kontekstu istraživačkog, nadahnutog posla autora *Kamenog spavača*, jedne od najkoherentnijih naših posleratnih knjiga poezije, koja je inspiraciju odista ostvarila u predelima stećaka, drevnih nekropola, bogumilstva, te Crkve bosanske, ali isto toliko u prisnoj korespondenciji s tim drevnim bosanskim vremenima koja nisu iščezla nepovratno, već su onu famoznu i po mnogima fabuloznu treću komponentu shvatala kao svoje jedino podneblje, jedini uslov postojanja.

Granice naših literatura, kako vreme ide, pomeraju se, srećom, sve više u davninu, u predele drevnog života i patrijarhalnog postojanja. Pronaći svoj vlastiti koren, ostvariti ono većito, ukleto i ponosno pravo na vlastitu prošlost, pokazati davninu, ukazati na čiste doprinose starih letopisaca i istraživača koji nisu mukom iščezli u anonimnim noćima balkanskih situacija, najčešće dramatično tragičnim, nego su se ostvarivali na malenim marginama, preostalim iza kanona, iza strogo shematizovanog, paradnog, bezmalo ritualnog teksta, na dovraticima i uglačanim ploham kamenih spomenika Radimlje i ostalih grobišta posne i ponosne zemlje Bosne, — to je bio posigurno jedan od prvih zadataka Maka Dizdara kao antologičara i erudite, i — treba odmah reći — taj zadatak je on realizovao sa zavidnim stepenom specijalnih znanja i istovremeno sa nadahnutim, neprekidno budnim savremenim sluhom za neugaslu pesničku žižu, za trajni, životvorni plamen poezije. Pesnik je i ovde pre svega bio pesnik, radoznao, otvoren, u čistoj nameri da nedvosmisleno ukazuje na

svoj vlastiti koren, na svoju dugogodišnju čitačku putanju. Sada je sasvim jasno da je autor *Gorčina*, te davne, rane pesme Maka Dizdara, koja je, pre jedne decenije, bila odmah oduševljeno prihvaćena i koja je, potom, u njemu samom provocirala lančanu reakciju mnogobrojnih isto tako značajnih pesničkih rezultata *Kamenog spavača*, — upravo u kompaniranju, vrednovanju i izučavanju te čiste, neposuknule oaze drevnosti u starim bosanskim pisanim spomenicima pronalazio kontekst, izdvajao lepotu, nijansirao emotivnu vezanost za podneblje u kome je stasao, posle tolikih kamenih spavača, raseljenih ne samo po bogumilskim mramorovima o kojima je pisao Krleža, već u isti mah i po anonimnim terenima jedne balkanske zemlje koja je za Istok uvek predstavljala Zapad, a za Zapad većito jednu zemlju Istoka.

Složena zbilja tih prošlih vremena Bosne i njenih ljudi, vladara i vlastele jednako kao i dijaka i ratnika, i te kako može da se nazre iza linije ovih odabranih tekstova koji nemaju drugu nameru nego da svedoče, da skrenu pažnju, da im se poveruje, onako čistim u svojoj naivnosti, onako bezbednim u svom neotuđivom pravu da se obeleže, izdvoje, da skrušeno, bez ikakve hipokrizije saopšte trajanje svojih malenih, kratkovečnih života na ovoj zemlji. Nije to pred očima ovog istraživača proticao život lagodan i mek, lepršav i komotan, već nazubljen u svojoj grčevitoj odbrani, veličanstven u svojim praštanjima, ozbiljan i preozbiljan u svom tragičnom nagonu, u svojoj jednostavnosti i ritualnom postojanju. I kao što su, kako ja vidim, u *Kamenom spavaču* u svetlim, zapaljenim čvorovima inspiracije trajali oni trenuci bogumilske zbilje kada je malilazila smrt, to pakleno vreme u kome neće

biti vremena, kada je izmicalo tle ispod nogu, kada je nastajao pomor i kada se, pred umezvenim pogledom žrtve, prividao prostor zapaljen i oduševljeno prikazan kao apokaliptičan, kao nadnaravan, tamo su i zvezdani trenuci ove antologije nailazili svagda kada se pomaljšao dah tragičnog nestanka, duh ozbiljne, reske stvarnosti, tren čiste usredenosti nad ovim prolaznim i indiferentnim životom. Sad se tek nedvosmisleno pokazuje u kolikim je razmerama slobodna intencija u *Kamenom spavaču* bila u duhu, a bogme i u sluhu onih drevnih vremena na čijem je tragu i ispevan i ostvaren. I sad se, takode, jasno razaznaje koliko je malo bukvalizma, a koliko mnogo proosećanog, ozbiljnog *dotira* sa tobože mrtvim stvarima i uspomenama bilo pre nego što je nastala složena i dramatična postava knjige koja je ceo život stećaka ispod kojih spava čitav jedan narod, tretirala kao svoju prvu brigu, svoju intimnu poznatost kad i znamenitu, nedokučivu tajnu.

Očevidno, neće više biti moguće izučavati poetsku strukturu *Kamenog spavača* bez konteksta ove antologije, ovog dalekog putovanja Maska Dizdara u trenutke kada je Vukosav Štirunović, sredinom XV. veka, zapisao: *Počteno žih, a počteno i legoh*, i kada je Radan Hrančić, na ivici XIV i XV veka, u *Slovu za Bogdana Ožrinovića*, zabeležio: *Dobar hotjež junak biti ali mi smrt prekrati*. Defiluju ovom knjigom, kao na kakvom ponovljenom maršu iščekzlih, banovi i vojvode, dijaci i device, bratija i unuci, preci i savremenici, sve se gusto tiska da bi se iskazalo, da bi stalo naporedo sa čestitom, časno proživljenom družinom, da se ne bi izostalo, da se ne bi ime zatrla. Prolaze geografijom ove knjige trgovci dubrovački i dijaci neumorni, u gustom kolopletu delikatnih, silno komplikovanih relacija medijevalne Bosne koju ni testamenti ni darovnice nisu učinile vilajetom preglednim i pokornim, ali su joj i oni ostavili jedno bogatstvo koje, do ove knjige, čitaocu beletristike, dakle najširoj čitalačkoj publici, nije bilo znano. Od Kulina bana protiče ovom knjigom reka najlepših i najbiračnijih imena, narodnih, pesnički iznedrenih, izmaštanih u okrilju onog istog jezika Bosne koji je opisivala Isidora Sekulić, čudom se ovim čudeći i maštovitim predelom ekspresije ga nazivajući. Čini mi se da bi Isidora Sekulić nad raskošnom niskom imena koja se spominju ili kojih se opominju u ovoj knjizi prepisivači i kovači, vojvode i hroničari, bila impresionirana. Nestojeći registar tih imena pokazuje namah čitaocu da se ovde radi o jezičkom pletivu veoma tananom i o govornom elementu veoma apartnom. Krsmir i Pavica, Grd i Bratjen, Miroslav, sin Zavidin, Desivoj i Radohna, Gradiša, Poleta, Drusan i Dražeta, Boljerad, Desoje, gramatik bana Ninoslava, Dabiživ, Matej, Juriša, Radonja, Simeon, Mirohna, Zabav, Prodasa, Prijesda, Gradislav, Hreljko, Desin, Dobrovit, Očumisl, Stretimir, Čepnja, Bigrijen, Vojmir, Hrvatini, Čnomir, Priboje, Dragaj, Dražeslav, Predislav, Čudomil, Milo-

brat, Dabiživ, Vukava, Bjeoka, Božičko, Mišljen, Vrsan, Ljubjen i Medoš i Pribil, Bratmio, Veseoko, Milac, Viganj, Miotšo, Radašin, Vitoje, Medana, Bogčin, Ugarak, Dibac, Vlad, Juroje, Napovišt, — to je samo deo imena koja hode ovom knjigom, arhaična, mnoga već davno nepostojeća, bivša, aromatična od drevnosti i neke čiste jezičke ekspresije.

Medu tekstovima ove knjige, očevidno, najveću cenu imaju ona naizgled posna a u biti bogata, sublimisana slova zapisa na stećcima, na belinama starostavnih knjiga, na malenim prostorima ostavljenim za intimnu poruku, za ispovest. Svugde gde se nalazi odstupanje od kanona, od postojeće sheme, od paradnog slova uvodnih, u darovnice smeštenih tekstova, tamo se po pravilu javlja zrno čistog, poetski intoniranog govora. Ima u ovoj zamašnoj knjizi, snabdevenoj instruktivnim predgovorom i obimnim, premda u odnosu na prvo publikovanje u časopisu *Život* svedenim i unekoliko skraćenim komentarima i napomenama, zapisa koji potiču još i pre legendarnog početka svih priča, još i pre vremena Kulina bana. Ima zapis Dijaka Grigorija, na jevanđelju pisanom za Miroslava, sina Zavidina. Ima epitafa, stegnutih grlom ispisivanih, gorkih i tragičnih u svom obličju. Ima jezičkih rešenja koja i danas odzvanjaju unutaršnjim ritmom i proosećanim patosom. Tu se ne jednom ističe, poput refrena, da se smrt sačekuje na svojoj zemlji, na plemenitoj. I tu se družina spominje često, kao osoben oblik života i mišljenja, a eminentno patrijarhalnog. Ima svedočena zabaleženih na darovnicama koja odstupaju od uobičajenih, obaveznih „prisutnih građana“ i koja činodestvuju u jedinom nepojmljivom u prvi mah, ritualu dvorova vlasteoskih i kraljevskih. Ima jedna poslanica poslednjeg kralja bosanskog Stjepana Tomaševića koja je, čitava, na vapaj nalik, ali koja osvaja realističnom, potresnom prognozom turske najezde. Ima slova o ljudima koji su živeli ispravno, i ima beleženja o onima koji su svakom služili verno i pošteno. Ima ugovora sa dubrovačkim poklisarima, i ima — istina škrtih i nedovoljnih — vesti o okršajima ratnim. Ima spomenutih i aluzijom nagoveštenih dobrih dela koja zaslужuju nagradu, i ima marginalija Dijaka Dražeslava o tome kako mu je, i kad, gospodin ban Tvntko dao *ispred sebe velik pehar vina popiti — u dobru volju*. Ima tu takode rezigniranih zvukova u zapisu Dijaka Dražeslava kada je bio na *kraju puta*, i ima, u darovnici Stjepana Dabiše Hrvoju Vukčiću, neosrednosti i svežine u ispovesti o tome kako *gledahomo našima očima gdi naši vimi polivalhu svoje svitlo oružje krvjuju turackom od udarac mačnih kripkije ih desnice*. Seku mačevi, ubijaju puške, nevolje i epidemije obaraju u postelju i u zelenu tratinu grobišta, na plemenitoj baštini postavljaju se uznostiti, ni od koga pomerani kamenovi, sužnjivi se, poput Vrsana Kosarića, ne raduju, dugovi kraljevski i banski isplaćuju se trgovcima republike svetoga Vlaha, polažu se zakletve vernosti, spominje se, kao

najveći trenutak uzbuđenih razmišljanja, smrt, — *jere ćete biti vi kako jesam ja, a ja neću biti kako jeste vi*, — čitava jedna povest ispisuje se *tu zlatom, kako i črninom*, ali i krvlju koja, poput bujice, protiče tim negdašnjim urvinama i bojištima srednjovekovne Bosne. Gine se ovde vazalno, pod utvrđenim gradovima vojvodskim, ali se i umire skrovito, u izgnanstvu, daleko od rodnog kraja i sopstvene, plemenite zemlje, vlastite baštine, jedine odmirače. Značajne, neprikosnovene reči ovih zapisivača i darodavaca, letopisaca i ratnika najčešće su upravo: baština, zemlja, vojna, smrt. A zlehuda sudbina, ta velika nepoznanica medijevalnih, očajnih, tavnih vremena, nadnosi se nad egzistencije te povorke ljudi kao jedini imperativ, kao jedina trava.

Ova knjiga, ova antologija Maska Dizdara ima svoju specifičnu, čistu aromu, kao što je, na drugi način, ima davna već, nezaboravna, možda najznačajnija knjiga *Kad su živi zavideli mrtvima* Milorada Panića Surepa. Lišena proizvoljnosti olakih zaključivanja, usmerena pre svega u pravcu posredovanja između naših trenutaka i onih davnih medijevalnih dana o kojima znamo još uvek toliko ništavno neznatno i toliko, često, proizvoljno, ona je u okrilju *starih bosanskih tekstova* umela da pronalazi čiste rezultate, ali isto tako i potištene, prestrašene ličnosti koje su zamirale od ugarskih i turskih najezdi ali i od smrti, tog vrhovnog metronoma ove značajne sveske. Valljalo bi, u buduće *Kamenog spavača* i ovu subjektivnu čitanku srednjovekovnih bosanskih tekstova štampati naporedo. Toliko su, naime, njihove svetlosti upravljene u pravcu jednog istog vremena, a toliko su one opet postavljene iz različitih uglova. *Kamenog spavača* je, u povodu ovih i ovakvih istorijskih i literarnih spomenika Bosne, ostvario pesnik velike i specifično organizovane erudicije. *Stare bosanske tekstove* komponovala je stegnuta, disciplinovana mašta jednog istraživača koji je, pre svega, pesnik koji pronalazi svoj, i naš, koren u onim nevremenima od čijih krhotina i stećaka, zapisa i testamenta nastojimo da realizujemo projekciju jednog razdoblja. I kao što su antologije Đorđa Sp. Radojičića iz domena stare srpske literature predstavljale uvek neponovljiv praznik za čitaoce i radoznalce, tako su i stranice ove selekcije nedvosmislen i bitan događaj ovih književnih naših dana. Od ove knjige, od datuma njenog publikovanja, bez sumnje sa mnogim drevnim tekstovima bosanske književnosti i pismenosti, moraće da računa naše pamćenje, naš ukus, naš stil najzad. Biće to, svakako, u prvom redu zasluga pesnika *Kamenog spavača*, koji je i ovom prilikom umeo da tradiciju oživi i osvetli jednim pogledom punim razumevanja, ali u isti mah i distancirano postavljenim u odnosu na one davne dane pune tamne i medijevalne more.